

*Ondanks
de zwaartekracht*

Eerder verschenen bij Uitgeverij Balans

Het pauperparadijs
De hemel is goud

INHOUD

	Baksteen en beton	– 7
	1 Tegenover bus 21	– 9
	2 Voor de troepen uit	– 18
3	Eine kaleidoskopische Tänzerin	– 37
	4 De toekomst samenleving	– 61
	5 Wacker	– 79
6	Het stormt in mijn binnenste	– 97
	7 La Wine	– 124
	8 De ideale stad	– 148
9	De maat van de mens	– 169
	10 Applaus	– 180
	11 Rosario Montez	– 194
	12 Compositie C	– 213
	13 De muzen	– 228
14	Twaalfhonderd dagen	– 246
	Verantwoording	– 255
	Bronnen	– 261
	Verantwoording illustraties	– 270

Baksteen en beton

Overall ligt nog zand. De man die er met zijn herenschoenen doorheen loopt, lijkt het niet in de gaten te hebben. Hij kijkt omhoog naar de maagdelijke huizen – onbetreden nog –, de witte prefabplaten die perfect in elkaar passen, de doorkijkjes, de boomaanplant, dat wil zeggen: de kruisen op de grond waar de bomen zullen komen. Midden op de weg waar nog nooit verkeer heeft gereden, houdt hij stil. De laan duikt met een lichte glooiing de polder in en ontrolt zich als een immense loper. Iemand heeft dat tapijt verdeeld in aparte stroken voor fietsers, auto's, stadstrein, met in het midden een vluchtheuvel van gras. Langs de gevels, die er deels al staan en deels nog moeten komen, loopt een brede stoep. De kinderen zullen er kunnen rennen, terwijl de ouders ze onbezorgd gadeslaan. De man kijkt intens, alsof hij alles, die hele nieuwe wereld die zich hier aan hem voordoet, in één blik wil vatten.

Het maakt niet uit dat er nog geen mensen zijn, hij ziet ze toch. Mensen die, beschadigd door de oorlog, een nieuw bestaan opbouwen, een gezin stichten, de toekomst tegemoet gaan. Ze verlaten het grauwe verleden en hun benauwde binnenstadkamers op weg naar het licht. Letterlijk: het is licht dat hij ze schenkt. Licht en lucht en ruimte.

De stad heeft behoefte aan nieuwe huizen, en hier zijn ze. De mensen hebben behoefte aan een nieuwe omgeving, en hij heeft die voor ze gemaakt. Hij heeft gezien wat ze nodig hebben, en hij geeft het ze. Stroken gras met bomen, pleinen waar iedereen elkaar kan ontmoeten, speeltuinen die de fantasie

prikkelen, en woningen. Goede, betaalbare woningen waarin je gezond kunt leven.

Heel even kijkt hij achterom naar het dijklichaam dat hem in de rug dekt: een nutteloze berg aarde, nu al overbodig verklaard. Maar ooit, hij weet het zeker, zullen er treinen over razen.

Vandaag is de stad nog van hem. Twintig jaar lang was ze de zijne. En al die jaren ervoor, toen hij nog schetste en nadacht en onderzocht, ook toen al was ze bij hem, al kon hij haar nog niet scherp zien. Hij heeft haar gecreëerd aan zijn tekentafel en nu staat ze er: klaar om te worden overgedragen aan de mensen die haar gaan bewonen. Morgen knipt de koningin een lint door en dan stromen ze binnen. De postbodes, de buschauffeurs, de kantoorklerken. Er komen jonge gezinnen die door de woningnood ergens op een zolderkamer huizen, Indiëgangers die halsoverkop moesten vertrekken, pasgetrouwde stellen. De kinderen kunnen hier naar school, de volwassenen krijgen kerken en buurtcentra om een gemeenschap te vormen. En, dit is hem verteld, tussen al deze mensen komt er ook een balletdanseres om in zijn stad les te geven.

Als hij een paar stappen zet, hoort hij het zand onder zijn zolen knerpen. Dit is het: de toekomst zoals hij die heeft bedacht, opgetrokken uit baksteen en beton. Aan het eind van de lange laan ziet hij – het lijkt toeval – de zon als een kogel op de horizon rusten.

1 Tegenover bus 21

Ik wist meteen wie hij was. Natuurlijk. Simon. Maar dan dertig jaar ouder, net als ik. En met minder haar. Het leek me niet dat ik daar iets over moest zeggen. Toch zag ik nog precies wat ik destijds leuk aan hem vond. Net als een paar jaar eerder, toen ik hem een keer op straat tegenkwam. Toen was me de bekentenis ontglipt dat ik indertijd, ons hele laatste schooljaar lang, smachtend zijn aandacht had proberen te trekken. Nu trof ik hem op een barbecue. Ik was benieuwd hoe zijn leven was verlopen.

Simon kwam er niet op terug, op die bekentenis, maar herinnerde zich wel iets anders. Terwijl wij ons richting tuin begaven waar de hapjes werden bereid, zei hij het plompverloren: 'De patatsnijmachine. Weet je dat nog?'

Met een schok realiseerde ik me dat ik dat was vergeten.

De patatsnijmachine!

In één klap was ik terug in de schoolbanken, de stem van Robert Long in mijn oren:

Op zaterdag de supermarkt
Je gooit je auto vol met eten
Met nootjes, kaas en Franse wijn
Om in het weekend je mislukking weg te vreten
En zo te wennen aan de pijn
Dat je niet bent wie je wou zijn.

In negen coupletten bezingt hij de teloorgang van een hemelbestormer die stap voor stap, zonder het zelf in de gaten te hebben, tot een standaardman verwordt: 'Je droeg een pak, terwijl je eerst in broek en trui ging,' en: 'Je bleef rechtvaardig en alert, totdat je chef-verkoper werd,' met de onvermijdelijke uitkomst: 'langzaam kregen ze je klein.'

In 6 vwo wist ik zeker dat ik op een kruispunt stond. Met de compromisloze houding waarmee ik de wereld bezag, moest ik in dat jaar een allesbepalende keuze maken: meedoen aan het eindexamen of niet. Mijn angst had zich vastgezet in het beeld van de patatsnijmachine. Ik had Simon, de jongen op wie ik hopeloos verliefd was, erover verteld. Het was een simpel dingetje met een raster van zestien gelijke vakjes. Het idee was dat je er een aardappel in legde. Alles kon, bonkige eigenheimers en vers gerooide krieltjes, rond, hoekig, met rare uitsteeksels. Maar wat je er ook in legde, zodra de aardappel door het raster werd geduwd, veranderde hij in allemaal op dezelfde maat gesneden patatjes. Het eindexamen was zo'n machine. Zou ik me door die mal laten duwen, dan zou ik me neerleggen bij het leven zoals iedereen het leefde. Ik zou me willoos laten voeren aan de machinerie die mensen creëerde die 'zo is het nu eenmaal' zeiden over stomme dingen, in plaats van zich te verzetten. Deed ik mee, dan was ik voorgoed verloren. Maar ik wist niet of ik wel genoeg lef had om af te haken.

'Ja, zo waren we toen.'

Simon keek geamuseerd, terwijl hij zijn tanden zette in een gambaspiesje. Om mijn ontreddering te verhullen, vroeg ik wat hij tegenwoordig deed.

'Hoofd verzekeringsveiligheid, ik ga over 25 fte.' Hij keek trots. 'Maar ik zou liever schrijven. Een grote roman.'

Ik herinnerde me zijn gedichten uit de schoolkrant, daar was ik toen voor gevallen, naast die ogen natuurlijk.

'Maar ja, kan niet hè, ik heb een hele afdeling onder me.'

Hij wees naar de prosecco, ik knikte.

'Kun je geen tijd vrijmaken om het erbij te doen?'

Er kwam een schaal portobello's voorbij.

'Wat? O, die roman. Zou ik wel willen ja, maar ja, nee, ik ga mijn mensen niet in de steek laten. En ik ben natuurlijk ook kostwinner.' Opnieuw die trots in zijn blik.

'En de weekenden dan?' Ik wilde dat hij weer die dichter werd, ik zag niet waarom dat niet zou kunnen.

'Dan moet ik met de jongens voetballen, je weet hoe het gaat.'

De prosecco werd bijgeschonken, Simon reikte me een linzenburger aan. Op dat moment werd de smoker met veel tumult geopend. De gastheer was uren bezig geweest met het roken van zalm volgens een speciaal recept en nu moesten we het resultaat komen bewonderen. Hij had alleen zijn nieuwe buitenkeuken nog niet helemaal onder controle, waardoor dikke rook de gasten even voor elkaar onzichtbaar maakte. Hilariteit alom. Daarna begonnen alle mannen zich er tegelijk mee te bemoeien.

Die morgen had ik een wonderlijke ontdekking gedaan. Sinds een paar jaar werkte ik als 'bruiklener' in leegstaande kantoren, de hedendaagse variant van het antikraken. In de jaren tachtig had ik een tijdje antikraak gewoond. In die periode hing daar nog een kwade reuk omheen: je koos partij voor de speculanten met hun knokploegen. Maar ik was niet stoer genoeg voor een kraakpand en moest toch ergens onder dak. Irritant was het. Had je net gas-en-licht laten aansluiten, verhuisberichten verstuurd, de buurt een beetje verkend, moest je weer vertrekken. Maar nu, dertig jaar later, met de zekerheid van een eigen huis, was zulk gedoe precies het antidotum voor gezapig wegzakken in een modulaire hoekbank met een glas limoncello bij een Netflix-serie.

De louche antikraakbureaus waren geprofessionaliseerd tot 'leegstandbeheerders'. Ze verhuurden ongebruikte kantoren als tijdelijke werkplekken, soms compleet met koffie en parkeerplaats – *plug & play*. Elke paar maanden verhuizen en wen-

nen aan nieuwe burens was voor mij nu de bonus: geen kans om ergens vast te roesten.

Die ochtend had ik een toren betrokken langs de A10. Alleen al het verhuizen gaf me een gevoel van vrijheid. Het was een sport om in mijn werkruimte zo min mogelijk spullen te hebben en dan nog zo opvouwbaar mogelijk ook, zodat ik binnen een uur mijn complete kantoorinventaris in een auto kon stoppen en op mijn nieuwe plek zo weer kon doorwerken. Het vloeibare leven, als tegenwicht voor het gezinshuis dat onvermijdelijk dichtgroeide met spullen.

Simon luisterde met opgetrokken wenkbrauwen toen ik vertelde over de oneindige ruimte op de elfde verdieping van die nieuwe toren. De hele etage zweefde rond de liftschacht en werd alleen afgebiesd door een wand van glas. Je kon een lus van 360 graden lopen en daarbij non-stop naar buiten kijken, wat het spectaculaire uitzicht nog spectaculairder maakte. Vanaf deze hoogte zag je de auto's op de ringweg zich voortbewegen – een ambulance reed met loeiende sirene van het VU-ziekenhuis naar de Coentunnel, bijna traag vanuit mijn gezichtspunt. Verderop dook de Thalys op uit de Schiphol tunnel, daarboven de vliegtuigen in een rij in de lucht om stipt met twee minuten tussenpose de landing in te zetten – ik had het geklokt. De binnenstad was vanuit dit vogelperspectief compleet nieuw: het Rijksmuseum, het Paleis op de Dam, het vroegere Shellgebouw, ze bleken anders ten opzichte van elkaar te liggen dan ik meende te weten.

Door de ramen aan de andere kant zag ik de geordende rechthoeken van de westelijke tuinsteden tot aan de windmolens voorbij de Amerikahaven.

Ik moest een paar keer rondlopen tot ik begreep wat er zo raar was. Het zat 'm in het verschil tussen het uitzicht aan de ene kant en dat aan de andere. Het leken wel twee verschillende steden. De A10 vormde een radicale breuk in het stadsbeeld. Binnen de ringweg stonden de huizen dicht opeen. Verrassend veel bomen ertussen dat wel, maar ook een beetje lukraak.

Waar ruimte was, had iemand een huis gebouwd, zo leek het. Rommelig, levendig, precies wat je bij een stad verwacht. Maar buiten de ringweg was een andere wereld. Iemand had een blokkendoos uitgepakt met rechthoeken en vierkanten en die langs de lijnen van een ruitjespapier geplaatst. Er waren losse blokken, rijtjes naast elkaar, opgestapeld of gegroepeerd in een haakse hoek. Maar blokken waren het allemaal. Vanaf de elfde verdieping zag je het verschil tussen de grotere wegen, die steeds een bepaald gebied omlijnden, en de kleinere straatjes daartussen. Het woord 'overzichtelijk' was voor deze buurt gemaakt.

Hier en daar waren gaten gevallen van woonblokken die voor de crisis waren gesloopt, maar nu door geldgebrek niet werden vervangen. Er stonden ook een paar nieuwe gebouwen. Ze oogden even hoekig, maar de blokken waren anders geplaatst: ze vormden een gesloten fort, het gras was aangelegd achter een hek.

Van bovenaf gezien leek het wel een schilderij van Mondriaan, of eerder nog van Theo van Doesburg. Alleen hun pregnante kleuren ontbraken: deze schilder had niets dan baksteen en beton op zijn palet gehad.

Ik herkende het als de plattegrond van mijn kinderjaren. Maar wat was de betekenis? Zag ik hier een kunstwerk of een raster? De schoonheid van rechte lijnen en duidelijkheid waarbinnen iedereen zijn eigen keuzes kon maken, of een patat-snijmachine?

Tot diep in de nacht praatte ik met Simon over het leven. Daarna kon ik niet slapen. Robert Long bleef door mijn hoofd spoken. 'Om in het weekend je mislukking weg te vreten en zo te wennen aan de pijn dat je niet bent wie je wou zijn.' Simon noemde mij 'geslaagd': leuk gezin, mooi beroep. Hij had geen ongelijk. Maar kennelijk was hij vergeten dat ik een andere droom had gehad.

Ik sloop de trap af om niemand wakker te maken en schonk

mezelf een glas wijn in – Franse inderdaad. Er knaagden muizen in het keukenkastje. Geïrriteerd verschoof ik mijn stoel, dat joeg ze voor een paar minuten weg.

Vijfentwintig jaar nu al bracht ik mijn dagen door achter een computerscherm. Dat was niet hoe ik me de toekomst had voorgesteld. ‘Zo waren we toen,’ had Simon gezegd met een air alsof we destijds niet begrepen hoe je het leven moest aanpakken en nu wel. Ik was daar niet zo zeker van. Waren we naïef geweest? In 6 vwo dacht ik niet op die manier, toen stortte ik me zonder aarzeling in het ongewisse. Het was geen optie mijn dromen niet na te jagen. Alleen: het was me dus niet gelukt.

Onwillekeurig schoten mijn gedachten naar Slotermeer. In die tuinstad in Amsterdam Nieuw-West ben ik geboren, op de tweede verdieping boven de warme bakker. ’s Ochtends werd ik gewekt door de zon die mijn slaapkamer binnen scheen, ’s avonds zag ik vanuit de huiskamer de rode gloed achter de daken duiken. Voor de deur een speeltuin en een rozenperk. Het klimrek van gebogen staal kon ook een tent zijn of een ruimteschip of een winkeltje voor rozenparfum. Een paar straten verderop een park met omahuisjes en een sloot.

Om op school te komen moest ik een verkeersweg oversteken. Ik bleef wel eens staan op de vluchtheuvel, een strook gras tussen de twee rijbanen, om te kijken hoe eindeloos ver die weg reikte. Bij helder weer kon je zien dat hij aan het eind iets omhoog krulde, als om te benadrukken dat daar een andere wereld begon.

Aan de overkant van die weg was net zo’n buurt: stapelwoningen, duplexhuizen, plantsoenen. Alles was zo geordend, gecomponeerd eigenlijk, dat overal pleintjes en perkjes tussen pasten. Wij, de kinderen uit de straat van de rk.-woningbouwvereniging, konden elke dag een andere route kiezen, want als je eenmaal die verkeersweg had overgestoken, waren er zoveel grasveldjes dat je bijna geen straat hoefde te kruisen. Het centrum van de buurt, voor ons tenminste, was het katholieke bol-

werk: kerk-kleuterschool-basisschool – kort voor mijn komst nog gescheiden voor meisjes en jongens.

Maar de magie lag elders. Als ik vroeg was, rende ik voorbij de school naar een klein gebouwtje tegenover de halte van bus 21, dat er vanuit de verte uitzag als een winkel. In de etalage een gefiguurzaagd meisje waarvan de armen en benen echte gewrichten hadden in de vorm van schroeven. Ze was zwart geschilderd en stond meestal in een zwierige houding, maar soms stortte ze in. Dan zag ze eruit alsof haar ledematen door een verschrikkelijk ongeluk de verkeerde kant op waren gebogen – tot iemand de moeite nam de bouten weer aan te draaien. Bij dat gebouwtje drukte ik mijn neus tegen het glas. Ik zocht een kier in de gesloten gordijnen. Want daarachter, dat wist iedereen, bevond zich de balletschool van Steffa Wine.

Ik herinner me tegelijk ook de opwinding die zich elke eerste januari van me meester maakte. Het ritueel begon toen ik een jaar of zes was of nog jonger. Het is nieuwjaarsdag, we hebben uitgeslapen, ik schuif met bonzend hart voor de televisie. Terwijl mijn vader nog aan het stofzuigen is – de kruimels van de appelbeignets die hij zelf heeft gebakken – zit ik al gespannen klaar voor het Nieuwjaarsconcert uit Wenen. Ik kijk ongerust op de klok, dat stofzuigen moet wel op tijd klaar zijn, ik wil geen seconde van het programma missen. Er verschijnen daar namelijk af en toe ballerina's in witte tutu's op de punten van hun tenen tussen de beelden van het orkest door. Glimpen zijn het, soms maar een paar seconden, en je weet niet wanneer. Als het eenmaal zover is, walsen de danseressen en de dansers als in een sprookje voorbij, adembenemend mooi. Ik sla hun bewegingen op in mijn geheugen en oefen ze wekenlang, want de rest van het jaar heb ik niets anders dan de gesloten gordijnen tegenover bus 21 en mijn verbeelding over wat zich daarbinnen afspeelt. Sommige kinderen die er les hebben, dat heb ik gehoord, worden later echte balletdanseressen.

Steffa Wine. Die naam alleen al.

De wijn helpt me in slaap maar de volgende ochtend is de onrust niet verdwenen. Na de koffie met aspirine weet ik wat me te doen staat. Ik stap op de fiets, voor het eerst sinds jaren richting Slotermeer. Het is niet ver, ik had er alleen lang niks te zoeken. Behalve de gebruikelijke observaties – dat alles kleiner is dan in je herinnering – zie ik dat de rechte lijnen inmiddels zijn gestoffeerd met uitbundig groen. Bij het gebouwtje tegenover bus 21 trap ik abrupter op de rem dan de auto achter mij verwacht. Als ik getoeter hoor, schiet ik nog net op tijd de stoep op en voor ik tegen de gevel tot stilstand kom, sta ik oog in oog met een wc-pot. De houten danseres uit de etalage is vervangen door een wc-pot. Dit is zo banaal dat het even duurt voor het tot me doordringt: de balletschool is nu een winkel in 'lichaamsföhns en elektronische bidets met afstandsbediening'. Ik geloof dat ik dit niet wil weten.

Ik loop om het gebouwtje heen op zoek naar de betovering, maar die is er niet meer. Zonder de naam op de gevel en de houten danseres in de etalage is het onooglijk en nietszeggend. Opgestapelde bakstenen met mortel ertussen. Meer niet. Bij de zijmuur zijn sommige stenen een beetje kapot. Is er te vaak een bal tegenaan gegooid? Het lijkt wel of er een soort lijn loopt tussen de gladde en de ruwe stukken steen. Met mijn vingers probeer ik die lijn te volgen en dan wordt hij ineens ook zichtbaar. Van een afstandje, en vanuit een bepaalde hoek, onthult zich een figuur. Een danseres. Ze is heel lichtjes uit de bakstenen gehouwen. Haar armen reiken naar de sterren, het lijkt of ze zweeft.

Dit heb ik nooit eerder gezien. Als ik er een foto van maak, staat op mijn scherm alleen een gewone, kale muur. Dit reliëf – of wat het ook is – toont zich blijkbaar alleen als je er moeite voor doet.

Het was geen bevestiging geweest, dat geballet van mij. Geen kortstondige fantasie die een paar weken later alweer was vervangen door de volgende. Ik had er op mijn manier hardnekkig aan vastgehouden. Toch was de balletschool van Steffa Wine

onbereikbaar gebleven en was ik niet geworden wie ik wou zijn. Al had ik over mijn huidige leven niets te klagen, het zat me nog altijd dwars. Waarom?

Dat ik na de Mondriaan of de Van Doesburg die dit stadsdeel van bovenaf laat zien, nóg een verborgen kunstwerk heb ontdekt, is bizar. Slotermeer was bepaald geen buurt waar je makkelijk met kunst in aanraking kwam. Hier draaide het om de praktische kant van het leven. Alle moeders waren huisvrouw en alle vaders kantoorbediende. Volwassenen die geen vader of moeder waren, kwamen niet voor. Net zomin als iemand die een muziekinstrument bespeelde of uit zichzelf op het idee kwam naar een theatervoorstelling te gaan of geld uit te geven aan museumbezoek.

De enige vormen die ik had meegekregen, bestonden uit het raster van rechte lijnen waaruit de blokkenbouwer mijn buurt had opgetrokken. Gebaande paden, eenrichtingsverkeer – alsof alles van tevoren was uitgedacht en vastgelegd. Alleen Steffa Wine, de onbereikbare, wist daaruit te springen.

In feite had de blokkenbouwer de culturele leegte geschapen waarin ik opgroeide – waarom gaf hij zijn intrigerende lijnen alleen van bovenaf prijs? En Steffa Wine, de mysterieuze danseres, had me laten dromen van vergezichten, die uiteindelijk helemaal niet voor mij bleken te zijn weggelegd.

De stadsontwerper en de balletdanseres hadden elk op hun eigen wijze een stempel gedrukt op mijn jeugd. Zelf waren ze er wel in geslaagd zich te wijden aan hun kunst. Als ik wilde weten wat daarvoor nodig was, waarom het hun wel was gelukt – en mij dus niet – moest ik uitzoeken hoe zij het hadden gedaan. Wie was deze blokkenbouwer, wie Steffa Wine? Welke obstakels hadden zij in hun leven moeten overwinnen, tegen welke prijs?

Anders gezegd: wat hadden zij dat ik niet had?

2 *Voor de troepen uit*

Op het Centraal Station in Amsterdam staan de passagiers te dringen voor de chippoortjes als ik er op een decembermorgen binnenstap. De groep die naar buiten wil, is groter en tijdelijk aan de winnende hand, maar zodra in hun stroom een aarzeling optreedt, grijp ik mijn kans. Ik neem de roltrap naar spoor 13. Mijn hele leven al kom ik hier, ik heb alleen nooit eerder de moeite genomen omhoog te kijken. De overspanning boven mijn hoofd is dezelfde als die er in 1922 op werd gezet. De hoge kap moest de stoom van de locomotieven opvangen. Prefab was er niet bij, de gietijzeren constructie werd op grote hoogte aan elkaar geklonken. Bij zo'n titanenklus viel er altijd wel een dakwerker te pletter, dat was nu eenmaal de prijs van de vooruitgang.

Het is geen toeval dat het station begin jaren twintig werd uitgebreid. De wereldoorlog, de eerste, had het Europese spoornet jarenlang ontwricht. Maar nadat de vrede eenmaal was getekend – knarsetandend van Duitse kant – vonden alle landen dat ze weer met elkaar te maken moesten hebben. De treinverbindingen werden een voor een hersteld. Op het dak van het Centraal Station van Amsterdam stond, net als nu, een spoorwiel opgetild door twee vergulde vleugels: een verwijzing naar Mercurius, de god van de handel.

Onder deze overkapping was de 24-jarige student die later mijn tuinstad zou ontwerpen, op de trein gestapt. Tussen de gewone passagiers en de handelsreizigers zaten opvallend veel kunstenaars. Ondanks de naweeën van de oorlog wilden zan-

geressen en beeldhouwers, schrijvers, actrices en componisten allemaal naar Berlijn. Ze kwamen voor het extravagante uitgaansleven, het epische theater van Bertolt Brecht en voor ballen met titels als *De psychologie van de machine*. In mijn bagage zit een reisgids van Karl Baedeker, uitgegeven in 1921 – dezelfde die de student bij zich had: ‘Berlin, die Hauptstadt Preußens und des deutschen Reichs, ist mit 3.804.000 Einwohnern die dritte Stadt Europas nach London und Paris. Die Gesamtfläche Berlins mit 87 810q km übertrifft jetzt die von New York, Paris und London.’

De oproep die door het station schalt over het vertrekspoor van de ICE wekt weinig beroering. Tegenwoordig lopen er geen kruiers meer rond, er wordt niet meer gesjouwd met kisten. Ik zie ook geen omhelzingen of tranen, het fenomeen uitzwaaiër is al een tijdje geleden uitgestorven. In plaats van de stoomfluit die de afreis aankondigt, is er nu een zwijgende klok: internationaal reizen is routine geworden.

Net voor er wordt gefloten, spring ik in de juiste coupé. Als we even later onder de stationskap vandaan glijden, probeer ik me voor te stellen wat een passagier in 1922 zou hebben gedaan. Ook die had ongetwijfeld een gereserveerde zitplaats en hing zijn overjas op, misschien aan een knaapje. Vervolgens, lijkt mij, keek hij uit het raam.

Ik zie de openbare bibliotheek langskomen. Daar had ik een plank vol boeken gevonden over het werk van de blokkenbouwer, die Cornelis van Eesteren heette. Een deel mocht je niet lenen, dat hoorde bij de speciale ‘Amsterdam Collectie’. Sommige boeken waren zo zwaar dat je ze moest neerleggen om ze te kunnen openslaan. Ik merkte dat de strekking van de teksten uiteenviel in twee categorieën. Volgens de ene was de man een groot kunstenaar, een visionair, een belangrijke speler in de internationale stedenbouw. Volgens de andere werd hij gezien als een ambtenaar die er samen met zijn tijdgenoten onvergeeflijk naast had gezeten. Er waren teksten waarin hij indirect verantwoordelijk werd gehouden voor de vernietiging van de histori-

sche stadscentra in Europa en het ontstaan van de onpersoonlijke, agressieopwekkende *banlieus*.

Deze man had mijn tuinstad gemaakt. Hij had bedacht hoe ik daar het beste zou kunnen leven en was uitgekomen bij overzichtelijke, rechte lijnen. Hoe? Waarom?

Het was helemaal niet de bedoeling geweest dat Cor naar Berlijn zou gaan. Dat wil zeggen, als het aan zijn vader had gelegen. De familie woonde in een dorp met uitzicht op de molens van Kinderdijk. Zijn vader had daar genoeg voor de oudste zoon te doen. In Alblasserdam bloeide de vooruitgang. De pittoresk draaiende wieken die nu busladingen Japanners en ander toeristenvolk lokken, vormden in 1897, toen Cor geboren werd, een netwerk van technisch hoogwaardige droogmalingen. Langs de Lek gedijde de scheepvaartindustrie. Je zag de modernste rivierstomers voorbijvaren op weg naar de haven van Rotterdam.

Vader Balten was een selfmade man. Een metselaar die, toen hij eenmaal getrouwd was en met zijn vrouw Sietje een gezin stichtte, het heft in eigen hand nam. Samen met een maat begon hij in de florierende Alblasserwaard een aannemersbedrijf dat meezeilde op de technische revolutie. Hij wilde stevig aanpopen, dan kon hij tenminste wat verdienen en zijn kinderen een toekomst geven. Vandaar dat hij zijn zoons, Cor voorop, na de mulo in de leer deed op een timmerwerkplaats. Het sprak voor zich dat zijn eersteling het bedrijf zou overnemen.

Terwijl Balten een goede positie opbouwde, steeds meer werk kreeg en zelfs een zetel in de gemeenteraad (voor de CHU), vond hij praktijkervaring voor zijn opvolger niet meer genoeg. Nu hij het zich kon permitteren, stuurde hij zijn zoon naar de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen in Rotterdam, een avondopleiding voor ambachtszonen die hogerop wilden. Het idee was dat Cor er basiskennis zou opdoen over de bouwkunst, terwijl hij overdag werkte als technisch tekenaar.

Tot zover verliep alles volgens plan. In Rotterdam trof Cor een paar bevlogen docenten en in zijn klas zaten creatieve figuren die hij nog vaker zou tegenkomen – Willem Gispén ging stoelen maken en Leendert van der Vlucht ontwierp de Van Nelfabriek – maar op dat moment waren het gewoon een paar opgroeiende jongelingen.

Kunstopleidingen hielden zich niet bezig met creativiteit, het was een ambachtelijke aangelegenheid waarbij veel tijd heen ging met het nauwkeurig natekenen van historische gebouwen. Toch begon er gaandeweg iets bij Cor te schuren. Toen hij op zijn twintigste cum laude slaagde en zijn vader hem eindelijk aan het werk kon zetten in de aannemerij, sloeg de twijfel toe. Wilde hij wel in zijn vaders voetsporen treden? Hij voelde, schreef hij aan een docent, ‘de liefde voor architectuur en het ontwerpen van gebouwen opkomen’. Dat was een ‘levenswekkende taak’, een ‘streven naar een hoger plan’. Hij realiseerde zich voor het eerst ‘hoe rijk het leven kan zijn als men zich zou kunnen geven aan iets waar men liefde voor gevoelt’. Hij wilde geen aannemer worden, maar scheppend kunstenaar.

Mijn ouders hadden geen plannen voor mijn toekomst, die wilden alleen dat ik gelukkig werd. Balletles bij Steffa Wine kwam niet in hun hoofd op, maar toen er in de gymzaal van de lagere school een balletclubje startte, op maandagavond voor één gulden per keer, mocht ik daar wel heen. Juf Ans was heel lief en ook nog op een of andere manier familie van Tita Tovenaar van de televisie, wat het nog mooier maakte. Het klimrek gold als barre waaraan we relevés probeerden (hoog op je tenen) en pliés (een soort zakken door je knieën, meer werd het niet).

Op een dag verschenen er in de les twee hoogblonde zusjes van een jaar of acht, negen. Ze droegen geen gympak zoals wij, maar echte balletkleren. Hun moeder zei dat ze les hadden gehad bij Steffa Wine, maar dat die te streng was. ‘Het gaat erom dat ze plezier hebben,’ zei ze. Ik staarde naar de meisjes vol ongeloof. Een van hen kon in spagaat. Waarom zou je naar juf Ans

gaan, hoe lief die ook was, als je van je ouders naar een echte balletschool mocht?

Thuis zeurde ik dat ik een barre wilde, zodat ik kon oefenen. Het was flink zoeken voor we ruimte vonden. Uiteindelijk timmerde mijn vader een bezemsteel tegen de kastdeur, die ik telkens uit zijn haken moest schuiven als ik klaar was, anders kon mijn moeder niet bij de stofzuiger.

In de bibliotheek achter ons huis vond ik een boekje waarin de belangrijkste balletoefeningen werden uitgelegd aan de hand van tekeningen. Ik bestudeerde de goede en foute houdingen en waagde me aan het nadoen. Als ik genoeg mijn best deed, kon ik het vast onder de knie krijgen.

Mijn ouders vonden het prima dat ik de kinderen uit de buurt in onze gang 'balletles' gaf. Het is een wonder dat ik geen blessures heb veroorzaakt, want zonder enige kennis van zaken trok ik aan benen en armen om ze in de positie te krijgen waarvan ik dacht dat ze de juiste was. Dat sommige kinderen het na één keer voor gezien hielden, was voor mij onbegrijpelijk. Ikzelf oefende elke dag. Doorzetten hoorde erbij, dat begreep ik wel.

Of ik een echte ballerina zou worden, wist ik niet. Om te beginnen vonden mijn ouders ballet ongezond. Die naar buiten gedraaide voeten, dat kon niet goed zijn. En ik dacht ook: iedereen wil wel op een podium, maar daar moet je heel bijzonder voor zijn, bijzonderder dan een gewoon meisje uit Slotermeer.

Toen ik een jaar of elf was, zei juf Ans ineens tegen me dat ik mooi kon dansen. Ze vroeg of ik bij de volgende uitvoering een solo wilde doen. Ik zou alleen op het toneel staan met een eigen improvisatie. Durfde ik dat? Ik wist dat er nog nooit een solo was geweest bij de eindvoorstelling. Ja, zei ik, natuurlijk durfde ik dat. Ja! Ik lag de hele nacht wakker van geluk. Maar voor het tot een voorstelling kon komen, was juf Ans ineens verhuisd naar een stad ver weg.

Toen haar lessen ophielden, mocht ik eerst een jaar op volksdansen, daarna op beatballet, vervolgens op jazzballet; ge-

woon wat het buurthuis dat seizoen op het programma had staan. En verder versierde ik mijn kamer met uitgeknipte balletplaatjes.

Hoelang had Cor moeten strijden om zijn vader te overtuigen? De 'patriarch', zoals hij werd genoemd, was *not amused*. Wat was er mis met de aannemerij? Waarom dacht zijn eersteling zo'n architectentype te moeten worden, terwijl er mooi werk op hem lag te wachten? In de familie schudde men een eeuw later nog altijd het hoofd over deze botsing zonder weerga, al was er niemand meer om na te vertellen hoe die precies was verlopen. Er werd gesuggereerd dat moeder Sietje had bemiddeld omdat een rechtstreeks gesprek tussen vader en zoon onmogelijk was. Maar uiteindelijk won Cor het pleit. Hij mocht naar Amsterdam om in de avonduren bouwkunde te studeren.

Ik ben benieuwd hoe die koppige jongen die kunstenaar wilde worden, eruitziet. Op foto's uit die tijd zie ik een ietwat mollige jongeman met een vierkante kop en een naar binnen gekeerde blik. Zijn glimlach zou innemend kunnen zijn als hij niet zo terughoudend was. Zijn donkerblonde haar is met bril-lantine achterover geplakt zoals bij al zijn tijdgenoten. Veel op-merkelijks is het niet. Geen scheve neus, geen flair: iemand aan wie je op straat voorbij zou lopen. Het vuur dat in hem brandde, smeulde, zo vermoed ik, vanbinnen.

Tegen het eind van zijn opleiding nam hij een risico dat zijn verdere carrière zou bepalen. Cor had leren ontwerpen in de nieuwe stijl van Berlage: rationeel in materiaalgebruik maar met mooie gevels. De 'Amsterdamse School' moest aantonen dat goedkope huizen evengoed mooie buurten konden opleveren. Het revolutionair nieuwe Plan Zuid van Hein Berlage was het visitekaartje.

Met deze ontwerp-kennis in zijn bagage meldde Cor zich aan voor de competitie om de prestigieuze Prix de Rome. De staats-prijs was in 1808 door koning Lodewijk Napoleon voor het eerst in Nederland uitgereikt. Het idee was dat veelbelovende